

בלז'ץ

(Belzec). מחנה השמדה. בלז'ץ היתה עיירה קטנה בדרום מזרח מחוז לובלין בפולין, לצד מסילת הברזל לובלין-לבוב. בתחילת 1940 הקימו הגרמנים בבלז'ץ מחנה עבודה ליהודים והעבידום בבניית ביצורים ותעלות נגד טנקים על קו הגבול שבפולין הכבושה, בין ברית המועצות ובין גרמניה. בסוף 1940 נסגר המחנה. ב-1 בנובמבר 1941 החלה בניית מחנה ההשמדה בבלז'ץ במסגרת 'מבצע רינהרד'. המחנה הוקם כחצי קילומטר מתחנת הרכבת של בלז'ץ, ליד שלוחה צדדית של מסילת הברזל. בשטח המחנה נכללו גם התעלות נגד הטנקים, שייעודן הוסב להיות קברי המונים ליהודים שיירצחו במקום. תחילה הועסקו בהקמת המחנה פועלים פולנים מבלז'ץ ואחר כך יהודים שהובאו מגטאות בסביבה. אנשי הס"ס, שהופקדו על הקמת המחנה ועל הפעלתו, היו ברובם המכריע אנשי 'מבצע אותנסייה', ובכללם מפקדו הראשון של המחנה פוליצייהאופטמן (סרן המשטרה) וס"ס האופטשטורמפירר כריסטיאן וירט. בעת הפעלתו כלל סגל המחנה 20-30 גרמנים, אנשי ס"ס בתפקידי פיקוד ומנהלה ומנצחים על פעולות ההשמדה, ועוד 90-120 אוקראינים, אנשי טרוניקי, רובם ככולם שבויי מלחמה סובייטים שהתנדבו לשרת את הגרמנים. תפקיד האוקראינים היה לאבטח את המחנה ואת פעילות ההשמדה ולמנוע מעשי התנגדות ובריחה מצד היהודים המובאים במשלוחים. בקרב האוקראינים היו גם פולקסדויטשה משטחי ברית המועצות, בעיקר בתפקידי פיקוד זוטרים. אנשי הסגל הגרמנים התגוררו מחוץ למחנה, והאוקראינים בתוכו. נוסף לגרמנים ולאוקראינים הוחזקו בשטח המחנה גם אסירים יהודים, שעליהם הוטלו עבודות ושירותים במקום.

השלב הראשון. תחילה היו בבלז'ץ שלושה תאי גזים, בצריף שגודלו 8X12 מטרים. הצריף היה בנוי קירות כפולים, וביניהם שכבת חול לאיטום, וחולק לשלושה חדרים, כול אחד בגודל 4X8 מטרים. הרצפה וקירות תאי הגזים, עד לגובה של מטר, היו מכוסים פח. הכניסה לתאי הגזים היתה מתוך פרוזדור דרך דלתות שגובהן 1.80 מטר ורוחבן 1.10 מטר, עטופות בצדדיהן בגומי לשם סגירה הרמטית. הדלתות היו עשויות עץ חזק כדי שיעמדו בלחץ מבפנים. סגירת הדלתות נעשתה רק מבחוץ. בכול אחד מתאי הגזים הותקן פתח נוסף, להוצאת גוויות הנרצחים. לתוך תאי הגזים חוברו צינורות ודרכם הוזרם הגז פנימה. בסוף פברואר 1942 נעשו ניסויים בתקינותם של תאי הגזים וביעילותם. קבוצות אחדות של יהודים הובאו מהעיירה לוביצ'ה קרלבסקה (Lubycze Krolewska) והוכנסו לתאי הגזים. הגז, חד תחמוצת הפחמן (Carbon Monoxide), הובא במכלי מתכת והוזרם מבחוץ פנימה דרך הצינורות. באותה הפעלה נסיונית נרצחו גם היהודים שהועסקו בהקמת המחנה. במהלך

הניסויים הותקן מחוץ לתאי הגזים מנוע דיזל בן 250 כ"ס, הוא הזרים דרך הצינורות את חד-תחמוצת הפחמן לתוך תאי הגזים, והבאת מכלי גז הופסקה. בשיטת ההמתה הזאת השתמשו בבלז'ץ כול תקופת פעילות המחנה.

המחנה היה מוקף גדרות תיל ושטחו קטן – מרובע שצלעותיו כ-270 מטר כול אחת. כדי להסתירו מבחוץ, שזרו הגדרות בענפים ונשתלו עצים סביבן. מגדלי שמירה הוקמו בפינות המחנה ובמרכזו, בקרבת תאי הגזים. בחלקו הצפוני של המחנה נמצא שער, ודרכו נכנסו הרכבות פנימה.

המחנה היה מחולק לשניים: החלק הגדול, הצפוני-המערבי, נקרא מחנה I, וכלל את מבני המנהלה ומגורים, הרציף ומסילת הברזל שבתוך המחנה, שהספיקה ל-20 קרונות. במגרש ליד הרציף רוכזו היהודים שהורדו מהרכבת, ועליו עמדו שני צריפים. באחד מהם אולצו היהודים לפשוט את בגדיהם, והשני היה מחסן לחפצים. החלק המזרחי של המחנה, שנקרא מחנה II, כלל את תאי הגזים ואת התעלות נגד הטנקים. זה היה אזור ההשמדה והוא הופרד בגדר משאר חלקי המחנה. בין הצריף שבו התפשטו היהודים במחנה I ובין מחנה II היה שביל המכונה 'מנהרה' (Schlauch), רוחבו שני מטרים ואורכו עשרות מטרים, מגודר אף הוא משני צדדיו. דרכו הובלו הקורבנות ערומים לתאי הגזים. ב-17 במרס 1942, לאחר השלמת הניסויים והקמת המיתקנים העיקריים, החלו בפעולות השמדת ההמונים.

שיטת ההשמדה. לצורכי העבודות הגופניות במחנה נבחרו מתוך המובאים לבלז'ץ גברים צעירים בכושר עבודה. בתחילה הוחזקו האסירים ההם יום, או ימים אחדים, נשלחו לתאי הגזים, ותחתם הוצאו אחרים מהמובאים. אך כעבור זמן מה, מתוך שיקולי יעילות, הציבו 700-1,000 אסירים לזמן רב יותר. כשליש מהם הועסקו בעבודות באזור ההשמדה. האסירים היהודים חולקו לקבוצות עבודה שונות, ובכול אחת מהן עשרות עד מאות עובדים.

הקבוצה ברציף הרכבת הועסקה בניקוי הקרונות, שהוצאו מהם היהודים, בהורדת אותם שלא היה בכוחם ללכת, וכן בפינוי גוויות היהודים שמתו בדרך. קבוצה אחרת הופקדה באזור שבו צוו הקורבנות להתפשט ובו הותירו את בגדיהם וחפציהם. הקבוצה היא חולקה לכמה קבוצות משנה – לריכוז החפצים, למיונם, להסרת הטלאים הצהובים מהבגדים ולחיפוש כסף וחפצי ערך שהוטמנו בין החפצים והבגדים של הנרצחים. עליהם היה גם להכין למשלוח אל מחוץ למחנה את הבגדים והחפצים שהביאו הקורבנות. חודשים אחדים לאחר הפעלת המחנה החלו לגזוז את שערות הנשים ולשם כך אורגנה עוד קבוצת אסירים. האסירים היהודים התגוררו בצריפים אחדים במחנה I. עמם נמנתה גם קבוצת בעלי מקצוע, חייטים, סנדלרים, נגרים וכו', שעשו עבודות שירות לסגל המחנה.

מאות אחדות של היהודים הועסקו במחנה II. עליהם הוטל להוציא את גוויות הנרצחים מתוך תאי הגזים ולהעבירן לבורות קבורה. קבוצה מיוחדת של אסירים, שכוננו 'דנטיסטים', עקרה את שיני הזהב של הקורבנות.

האסירים היהודים במחנה היו נתונים יומיום להתעללות ומעשי אכזריות מצד הגרמנים והאוקראינים, וכן לסלקציות, ובעקבותיהן – הוצאות להורג. מעטים מקרב האסירים החזיקו מעמד יותר מחודשים אחדים. במקום האסירים שנרצחו נלקחו יהודים אחרים מהמובאים שהגיעו למחנה.

מהפעלת המחנה ב-17 במרס 1942 ועד אמצע אפריל של אותה שנה הגיעו לבלז'ץ כ-30,000 יהודים מגטו לובלין, כ-15,000 מלבוב ועוד אלפים מגטאות אחרים במחוז לובלין ומחוז גליציה המזרחית. בארבעת השבועות ההם נרצחו בבלז'ץ כ-80,000 יהודים. מכונת ההשמדה פעלה לפי הטכניקה שקבע וירט. רכבת בת 60-40 קרונות משא, עם 100-130 יהודים בקרון, היתה מגיעה לתחנת הרכבת. הנסיעה לבלז'ץ ארכה שעות, ולפעמים ימים אחדים, בתנאים מחרידים של דחיסות ובלי מים, והצרכים נעשו בתוך הקרונות. רבים מבין המגורשים מתו בדרך. בתחנת בלז'ץ היתה הרכבת נעצרת ורק 20 קרונות, שהופרדו ממנה, ובהם 2,000-2,500 יהודים, הוכנסו על ידי קטר לתוך המחנה. שאר הקרונות על המוסעים בהם נשארו בתחנה. בשטח המחנה נצטוו היהודים לרדת מהקרונות, ואחד המפקדים הודיע להם שהם הגיעו למחנה מעבר שממנו יישלחו למחנות עבודה. מטעמי היגינה עליהם לעבור רחצה וחיטוי, וכן למסור את הכסף וחפצי הערך שעמם. הגברים הופרדו מהנשים והילדים, והקורבנות נצטוו להתפשט ובצעקות, מכות ואיומים מצד הגרמנים והאוקראינים הורצו ל"מקלחות", שלא היו אלא תאי גזים. בהיותם סגורים בפנים, הופעל המנוע, גז חד-תחמוצת הפחמן הוזרם לתא, ובתוך 20-30 דקות נרצחו היהודים שבפנים. תחילה ארך התהליך, מרגע כניסת הרכבת למחנה ועד להוצאת הגוויות של כול הקורבנות, 4-3 שעות. אחר כך 'שוכלל' התהליך וארך שעה עד שעה וחצי בלבד. אותו זמן נוקו 20 הקרונות, הוצאו מן המחנה ובמקומם הוכנסו 20 קרונות אחרים. שיטת ההשמדה היתה מבוססת על סודיות והונאה: על הקורבנות היה להאמין, מרגע שהועמסו על הרכבת ועד היותם סגורים בתאי הגזים, כי הם נמצאים בדרך למחנות עבודה.

השלב השני. באמצע אפריל 1942 הופסקה הפעלת המחנה לחודש ימים, באמצע מאי חודש הרצח בבלז'ץ והובאו לשם גם משלוחים מגטו קרקוב וממחוז קרקוב. מהניסיון התברר למופקדים על המחנה ששלושה תאי גזים אינם מספיקים להמית את כול הקורבנות המיועדים להגיע לבלז'ץ. הוחלט אפוא לבנות תאי גזים גדולים יותר, ולצורך זה הופסקו המשלוחים לבלז'ץ מאמצע יוני עד אמצע יולי.

תאי הגזים פורקו ובמקומם הוקם מלבנים ובטון מבנה בן ששה תאים, כול אחד בגודל של X5 4 מטרים. באמצע המבנה היה פרוזדור וממנו הובילו דלתות לתאי הגזים שבשני צדדיו. בקירו החיצוני של כול תא היה פתח נוסף להוצאת גוויות הנרצחים. המנוע שסיפק את הגז הוצב בסככה, מחוץ למבנה. תאי הגזים החדשים יכלו לקלוט בבת אחת 1,000-1,200

קורבנות, כמחצית המוסעים ב-20 הקרונות שהוכנסו למחנה. בכניסה לבניין הוצב שלט ועליו נרשם 'מקלחות וחדרי חיטוי'.

בשבוע השני של יולי 1942 חודשו המשלוחים ונמשכו ברציפות עד תחילת דצמבר אותה שנה. בחודשים יולי-אוקטובר הובאו למחנה כ-130,000 יהודים ממחוז קרקוב, כ-225,000 יהודים מגליציה המזרחית (איזור לבוב), ועוד רכבות הגיעו למחנה ובהן יהודים מהנפות הדרומיות של מחוז לובלין וכן ממחוז רדום. בבלז'ץ נרצחו גם יהודים מגרמניה, מאוסטריה ומצ'כוסלובקיה שלפני כן גורשו לגטאות של פולין ומשם שולחו לבלז'ץ. תוכנית הגרמנים להביא לבלז'ץ כ-200,000 יהודים מרומניה לא יצאה לפועל, לפי שממשלת רומניה סירבה להסגירם.

בסך הכל נרצחו בבלז'ץ כ-600,000 נפש, רובם ככולם יהודים, ועוד מאות או אלפים אחדים של צוענים. מספר זה אישרה 'הועדה המרכזית לחקר פשעי הנאצים בפולין' וגם הרשויות המשפטיות ברפובליקה הפדרלית הגרמנית קיבלו אותו.

חיסול המחנה. בדצמבר 1942 פסקו המשלוחים ופעולת ההשמדה בבלז'ץ. עד אז כבר נרצחו רובם המכריע של יהודי הגנרלגוברנמן. מפקדי 'מבצע רינהרד' החליטו לחסל את המחנה. מחנות ההשמדה סוביבור וטרבלינקה, שהוקמו אחרי בלז'ץ, המשיכו לפעול, וכן פעל אז מחנה ההשמדה אושויץ-בירקנאו.

מדצמבר 1942 עד אביב 1943 נפתחו קברות ההמונים, וגופות הנרצחים הוצאו מהם ונשרפו. מיתקן שריפה מיוחד, שנבנה מפסי מסילת ברזל, שימש לשרפת הגופות. העצמות שלא נשרפו רוסקו לרסיסים. אפר הנשרפים ורסיסי העצמות נקברו בתוך הבורות שמהם הוצאו גופות הקורבנות.

לאחר השלמת שרפת הגוויות, פירוק המחנה וטשטוש כול עקבות הרצח במקום, נלקחו כ-600 אסירים יהודים שהוחזקו במחנה לסוביבור ושם נרצחו. מתחילת אוגוסט 1942 היה מפקדו האחרון של בלז'ץ ס"ס האופטשטורמפירר גוטליב הרינג, במקום קריסטיאן וירט שנתמנה למפקח על כול מחנות ההשמדה במסגרת 'מבצע ריינהרד'. אחרי פירוק המחנה פשטו על המקום איכרים מהסביבה וחיפשו כסף וזהב, שלפי השמועות הסתירו היהודים באדמה. כדי למונעם מכך הציבו הגרמנים שומר אוקראיני במקום, והוקמה שם חווה חקלאית בבעלותו. השטח כולו נחרש ונזרע ונטעו בו עצים. בקיץ 1944 שוחרר איזור בלז'ץ בידי הצבא האדום והצבא הפולני. כיום שטח המחנה הוא אתר הנצחה לאומי.

אנשים יחידים הצליחו לברוח מבלז'ץ. ורק אחד מהם, רודולף רדר, שהיה במחנה ארבעה חודשים ובסוף נובמבר 1942 ברח משם, נשאר בחיים אחרי המלחמה ומסר עדות מקיפה, בצורת ספרון, על הנעשה במחנה. לפיכך, הידיעות על מחנה זה הן מועטות ביחס למחנות אחרים.

